

проф. О.Н. Ярмиша. Х., 2002. 3. Грицак В.М. Губернатор в державному механізмі Російської імперії в другій половині XIX ст. (на матеріалах Харківської губернії). Х., 2003. 4. ПСЗ – II. Т.ХХХVI. №37197. 5. Крисчн Д. Забытая реформа: отмена винных откупов в России // Великие реформы в России. 1856–1874: Сборник /Под ред. Л.Г. Захаровой, Б. Эклофа, Дж. Бушнелла. М., 1992. 6. Сведения о питейных сборах в России. СПб., 1860. Ч.1–5. 7. Краткий очерк 50-летия акцизной системы взимания налогов с крепких напитков и 50-летия деятельности учреждений, заведывающих неокладными сборами, 1863–1913. СПб., 1913. 8. ПСЗ – II. Т.ХХХVIII. №40313. 9. ПСЗ – II. Т.ХХХIX. №41380. 10. Указатель правительственных распоряжений по Министерству финансов. 1865. №24. 11. Указатель правительственных распоряжений по Министерству финансов. 1867. №32. 12. Сидоренко Г. Исторический очерк налогов на сахар в России. Б.м., б.г. 13. Устав о питейном сборе //Свод законов Российской империи. Изд.1876 г. Т.V. 14. Шумилов М.М. Местное управление и центральная власть в России в 50-х начале 80-х гг. XIX века: Дис. ... докт. ист. наук. СПб., 1992. 15. РДИА. Ф.574. Оп.1. Спр.32. 16. Державний архів Київської області (ДАКО). Ф.858. Оп.1. Спр.522. 17. ЦДІАК України. Ф.442. Оп.44. Спр.588. 18. ПСЗ – II. Т.ХХХVII. №38791. 19. ЦДІАК. Ф.12. КМФ№12. Оп.1. Спр.403. 20. Общий состав Министерства финансов. СПб., 1879. 21. Список личного состава Министерства финансов на 1913 год. СПб., 1913. 22. Всеподданнейший отчет государственного контролера за 1874 год. СПб., 1875. 23. РДИА. Ф.574. Оп.1. Спр.799. 24. Брандт Б.Ф. Финансовая политика и таможенное покровительство. СПб., 1904. 25. Россия в революционной ситуации на рубеже 1870 – 1880-х годов: Коллективная монография. М., 1983. 26. Цитович П. Питейная монополия помещиков Польши в своих имениях. СПб., 1907.

Надійшла до редколегії 06.09.05

Ю.А. Медведєв

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГОЛОВИ ТА ЧЛЕНІВ МІСЬКОЇ УПРАВИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ЗА МІСЬКИМ ПОЛОЖЕННЯМ 1892 Р. (НА ПРИКЛАДІ САМОВРЯДУВАННЯ ЛУГАНСЬКА)

Розбудова України на засадах демократичної, правової і соціальної держави вимагає чіткого визначення місця і ролі самоврядування в загальному устрої країни. Курс на євроатлантичну інтеграцію України передбачає корінне реформування діючої системи органів самоврядування відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування. У зв'язку з цим перед законодавцями постало багато складних, проте дуже важливих проблем, одною з яких є вирішення питання правового статусу службовців органів самоврядування. Адже від того, наскільки досконалим та чітким регламентує законодавство їхню діяльність, багато в чому залежить не тільки ефективність роботи установ самоврядування, а й його авторитет у населення, що, в свою чергу, позитивно впливатиме на процеси формування правової та демократичної держави в Україні. Для належного організаційного та правового забезпечення реалізації політики у сфері місцевого самоуправління, створення її наукових засад важливим є не тільки аналіз ефективних зарубіжних моделей, але й узагальнення історичного досвіду (як позитивного, так і негативного) вітчизняного самоврядування.

Проблема правового статусу та кола повноважень службовців міського самоврядування у другій половині XIX – на початку XX ст. в Україні не є новою. Вона завжди була у центрі уваги вітчизняних науковців. Особливо слід виділити роботи дореволюційних дослідників: О.Д. Градовського, Н.М. Коркунова, І.І. Дитянина, Г.А. Джаншиєва, О.Г. Михайловського, К.О. Пажитнова, Г.І. Шрейдера, які з різним ступенем повноти розглядали питання теоретичного підґрунтя та практичної діяльності органів міського самоврядування.

У радянський період проблеми пореформеного міста досліджували В.А Нардова, П.А Зайончковський, Л. Ф. Писарькова. У центрі уваги означених науковців була урядова політика стосовно міського громадського управління, котру вони розглядали крізь призму марксистсько-ленінської методології. Це і обумовило певну тенденційність висновків дослідників.

Значну увагу вивченню реформування місцевого самоврядування приділяють і сучасні вітчизняні дослідники: О.Н. Ярмиш, О.М. Головка, В.П. Горбачов, С. Н. Стременовський, В. Н. Токарев, О. М. Марченко, які в своїх роботах серед інших проблем торкалися і питань правового статусу муніципальних службовців.

Починаючи з другої половини XIX ст., дворянство поступово втрачало свої як економічні, так і політичні позиції у суспільному житті Російської імперії. Перед самодержавством з усією гостротою постала проблема пошуку нової соціальної бази свого режиму. Панацею від кризових явищ, що охопили різні сфери життя Росії на межі XIX і XX ст., царат вбачав у бюрократизації місцевого самоврядування, що і відбилося у Миському положенні 1892 р., яке надало правовому статусу посадовців управи цілу низку специфічних рис.

Миське положення 1892 р. вводило громадське управління до складу «установ губернських», інакше кажучи, до системи державного управління, що дало формальну підставу для визнання виборних посадових осіб міської управи такими, що перебувають на державній службі [1, с.197] і які, відповідно, були розписані по класах (чинах) та розрядах (щодо «шиття на мундирі»). Тобто за своїм правовим статусом міський голова, його помічник, члени управи та секретар стали виборними державними службовцями. У зв'язку з цим відбулися певні зміни у процедурі виборів на зазначені посади, які тепер повністю перебували під контролем влади і, власне кажучи, перетворилися на призначення. Так, відповідно до Миського положення 1892 р., як і раніше, керівний склад управи обирався думою з числа осіб – власників виборчого права (не тільки гласних) і підлягав обов'язковому затвердженню адміністрацією [2]. Однак, на відміну від Миського положення 1870 р., стаття 119 Миського положення 1892 р. передбачала проведення нових виборів у випадку, якщо міністр внутрішніх справ або губернатор «не знайдуть можливості» затвердити обраних осіб. При цьому повторне балотування означених осіб виключалося.

Якщо і після наступних виборів вже новим обраним особам відмовлялося у затвердженні, вакантні посади заміщувалися шляхом призначення [2]. Губернське керівництво періодично використовувало цю можливість

для впливу на виборчі процеси в органах самоврядування, Так, у березні 1908 р. за пропозицією Катеринославського губернатора на посаду Луганського міського голови було призначено дворянина М.О. Грязева [3, арк.20].

Зазначені законодавчі нововведення формально впливали на волевиявлення думців. Останні голосували за певних осіб лише тому, що вони не мали реальних шансів бути затвердженими адміністрацією. Тобто, дума, підбираючи кандидатів, з самого початку орієнтувалась на уподобання влади і не була вільною у своєму виборі, що зводило практично нанівець можливість не тільки обрання, а й висування не бажаних для губернської адміністрації осіб на зазначені посади. Це ставило майбутніх посадовців, серед іншого, і в особисту залежність від губернської адміністрації. У свою чергу подібний стан речей не міг не позначитися на якісному складі управ. Так, до Луганської управи (хоча даних і бракує) переважно входили представники від міщанського та обивательського станів міста, більшість з яких не мала навіть повної середньої освіти. Досить різнобарвний склад був і серед міських голів Луганська. У 1892–1914 рр. серед семи затверджених на цій посаді керівників Луганська було по одному представнику від дворян, купців, міщан та службовців (статський радник) і три рази її обіймали почесні громадяни [8]. Це наклало певний відбиток на рішення, що приймалися виконавчим органом міста. Головним у виконанні службових обов'язків була лояльність до правлячого режиму та безперечне втілення у життя «пропозицій» губернського керівництва. Однак, не завжди адміністрації вдавалося, використовуючи зазначені важелі, проводити на керівні посади «своїх людей» з числа дворян та буржуазії. Так, у Харкові з 21 члена управи лише шестеро були купцями (28,6%), а решта 15 належали до інтелігенції. З трьох міських голів О.К. Погорілко та Д. І. Багалій були професорами, знаними у місті та за його межами науковцями [5, с.48-49]. Причиною означеного явища полягала у порівняно високому освітньому рівні виборчого корпусу Харкова, що ставило певні перешкоди на шляху адміністративного свавілля. Тобто, практична реалізація згаданих положень мала свої регіональні особливості і не завжди йшла у бажаному для влади напрямі. Однак самодержавство і у таких випадках не втрачало контролю над ситуацією. Перш за все тому, що означені посадовці, незалежно від рівня освіти, соціального статусу та досвіду, належали до ценових домовласників або підприємців. З іншого боку, таке станове та освітнє «різнобарв'я» завдало доволі відчутного удару по торгівельно-промисловій однорідності складу як дум, так і управ, долаючи цим певну соціальну і культурну обмеженість їхніх рішень та постанов.

У правлячих колах країни добре розуміли, що неприкритий тиск на самоврядування може зустріти зростаючий опір. Необхідно було проводити більш гнучку політику, перетворюючи посадовців у союзників правлячого режиму. Для цього шляхом надання певних привілеїв самодержавство відокремлювало зазначених посадовців не тільки юридично, але й фактично від основної маси населення міста. Так, під час виконання службових обов'язків і в урочистих випадках голова та члени управи, як державні службовці, мали право носити не тільки мундири, а й особливі нагрудні знаки

(металевий жетон на срібному ланцюгу, у центрі якого було зображено герб міста, а в куті зазначено посаду власника [6, с.431]. Ці «аксесуари» поступово привчали городян до ототожнення муніципальних службовців з державною владою, а останній ще й до нерозривного психологічного зв'язку з нею. Не забула влада і про матеріальне заохочення міських посадовців у вигляді заробітної плати. Однак, на відміну від осіб, що працювали у державних установах, її призначення та джерело фінансування мало свої особливості. Для цієї категорії осіб грошове утримання призначала дума або губернське з земських та міських справ присутствіє (у тому випадку, коли вони призначалися на ці посади губернатором) (ст.123 Міського положення 1892 р.) [2]. Розмір платні коливався і залежав не тільки від податкових надходжень, а й від інших факторів. При цьому він не міг довільно змінюватися думою упродовж строку виконання означеними особами своїх повноважень [7, с.160]. Інакше кажучи, дума не мала можливості використовувати економічні важелі для впливу на вказаних посадовців. В одній з постанов, прийнятих міською думою Луганська 28 листопада 1907 р., зазначалося: «Міська дума, визначивши утримання міському голові, члену управи та міському секретарю призначила утримання у розмірі відповідно 1800 руб. на рік, 1200 руб. на рік та 420 руб. на рік, обрала на ці посади міським головою почесного громадянина Лутовинова, членом міської управи мешанина Холодильна та міським секретарем селянина Редькіна». Поруч неодмінна для таких постанов примітка: «Доповісти г. Катеринославському губернатору 15 грудня» [8, арк.8]. Наведений приклад, до речі, ілюструє і інший аспект цього питання – розподіл посад у міському самоврядуванні серед різних прошарків населення у залежності від походження та соціального статусу. У 1912 р. рівень грошового утримання означеним членам управи було значно збільшено: міському голові призначено 3000 руб. на рік, до цієї суми додавались ще 600 руб. на представницькі витрати; членам управи – по 1800 руб. на рік, секретарю – 600 руб. на рік [9, арк.19].

Зрозуміло, що рівень платні керівництву луганської управи виходив з реальних можливостей бюджету міста. Для порівняння, оклад міського голови Харкова був значно вищим і складав у 1893 – 1905 рр. 8000 руб. на рік, його заступника 3500 руб. на рік, членів управи – 2000 руб. на рік. У 1906 та 1910 рр. було підвищене утримання цих посадових осіб, окрім голови. Оклад його заступника досяг 4600 руб. на рік, членів управи 3600 руб. на рік [5, с.49-50]. Ще більшими були розміри грошового утримання у великих містах імперії. Так, у 1912 р. у Києві оклад міського голови складав 8000 руб. на рік, його заступника – 6000 руб. на рік, членів міської управи – 4000 руб. на рік. У 1915 р. Катеринославський міський голова отримував 10000 руб. на рік, його заступник – 5400 руб. на рік, члени управи – 4800 руб. на рік [5, с.50].

О.Н. Ярмиш і О.М. Головка, виходячи з того, що на міські посади обиралися лише власники муніципального виборчого майнового цензу, справедливо вважають такий рівень грошового утримання надмірним. «З іншого боку, – зазначають вони, – це безумовно, додавало престижності цим посадам, а також було своєрідною превентивною мірою проти корупції» [5, с.50]. Однак не завжди високі посадові оклади утримували означених поса-

довців від різного роду зловживань. Так, у квітні 1901 р. у в міській касі Луганська була виявлена невідповідність кількості готівки даним, зазначеним в бухгалтерських книгах [10, арк.8]. Сформована з гласних думи та незалежних експертів комісія виявила факти зловживань та присвоєння членом управи купцем Добрикіним Н.Н. міських коштів у розмірі 18509 руб. 36 коп. [11, арк.14]. Діяльність ревізійної комісії набула широкого розголосу в місті. Крадія було притягнуто до кримінальної відповідальності, його осудила громадськість міста, відповідною була й реакція думи. Коментуючи цей випадок, треба зазначити, що окрім названих О.Н. Ярмишем і О.Н. Головоко факторів протидії корупції (певного контролю з боку думи та гласності), можна виділити і інші, так би мовити, суб'єктивні фактори, а саме: високий культурний та освітній рівень виборчого корпусу та членів управи, завдяки якому харківське міське самоврядування, на відміну від луганського, уникло гучних скандалів, пов'язаних з зловживанням з боку керівництва міста. Однак, вказані фактори без відповідної законодавчої підтримки були не в змозі подолати масу інших дрібних протиправних діянь «батьків міста», на які влада, у разі необхідності, «заплющувала очі». Так, в одному з номерів Луганської газети «Донецкая жизнь» від 6 червня 1910 р., було надруковано матеріал про лобювання міською управою на чолі з головою інтересів роздрібних торговців у стосунках з споживчою кооперацією. Остання спробувала відкрити власну крамницю, заарендувавши для цього приміщення у місцевого самоврядування. З формальних підстав кооператорам було відмовлено. Причину такої поведінки автор статті вбачав у тому, що гласні «були самі торговцями і заважити своєму брату торговцю не будуть» [12, с.4]. Проте, головну причину подібних дій муніципальних службовців потрібно шукати в цілеспрямованій політиці керівництва країни, яке фактично усунуло думу від контролю за їхньою діяльністю. Так, у порівнянні з Міським положенням 1870 р., права міського голови розширилися: тепер він міг власною владою знімати включені до порядку денного засідання думи питання (раніше для цього була потрібна згода думи), якщо визнавав ці питання такими, що виходять за межі повноважень думи (ст.67 Міського положення 1892 р.) [2]. При цьому остання не мала навіть права розгляду правильності дій голови з цього приводу [13, с.224]. Це входило до компетенції губернського з земських та міських справ присутствія, де спірні питання між думою, з одного боку, та управою, з іншого, переважно вирішувались виходячи з інтересів адміністрації та її представників у міському управлінні.

Такі, досить широкі повноваження голови доповнювалися його керівною владою в управі. Хоча це був колегіальний орган міського самоврядування, однак останнє слово у прийнятті рішень залишалося за головою. Наприклад, коли він вбачав законні, на його думку, перешкоди для реалізації постанов управи, то міг одноосібно заборонити їхнє виконання. [13, с.225]. На практиці ж це досить часто призводило до концентрації влади в руках голови, а відсутність контролю з боку думи – до суб'єктивізму у прийнятті рішень та численних зловживань і порушень законодавства. Проте за новим Положенням тільки губернська влада за подібні дії мала можли-

вість притягати означених осіб до відповідальності. Так, хоча відповідно до ст. 148 Миського положення 1892 р. порушення справ про притягнення до відповідальності голови та членів управи надавалося думі або губернатору, остаточно ж рішення приймалося губернським з земських та миських справ присутством, котре відповідно до ст.149 і 150 Миського положення 1892 р. притягувало винних до дисциплінарної (зауваження, догана без занесення у послужний список, усунення з посади) або за ст. 151 до кримінальної відповідальності [15]. Як виняток, на підставі «Положення про заходи до охорони державного порядку та громадського спокою» право вимагати негайного усунення від посад означених осіб надавалося і губернатору [7, с.198]. Сенатське роз'яснення за № 9140 від 29 вересня 1903 р. з цього приводу вказувало на остаточність постанов адміністрації та неможливість оскарження їх звинуваченими посадовими особами миського самоврядування [7, с.200]. Такий порядок ставив голову, членів управи та секретаря у більшу залежність від адміністрації, ніж від думи, перед якою, вони і повинні були відповідати за свої дії. З цього приводу А.Г. Михайловський писав, що думі необхідно було повернути право віддання членів управи до суду з тимчасовим звільненням із посади, і «тоді думі буде забезпечена реальна влада над управою» [14, с.72].

Притягнення до кримінальної відповідальності передбачало і достроково припинення повноважень із звільненням означених осіб з посад. Подібні заходи застосовувалися адміністрацією і як дисциплінарне покарання. Відповідно до ст.122 Миського положення 1892 р. ця процедура залежала від влади, що затвердила та призначила голову, членів управи і миського секретаря на посадах [2]. Водночас, сенатське роз'яснення з цього приводу забороняло адміністрації на власний розсуд, «без порушення проти них переслідування за злочини та проступки по службі» звільняти їх [7, с.159]. Інакше кажучи, члени управи теоретично мали можливість залишатися на своїх посадах до закінчення строку повноважень, якщо своїми діями або бездіяльністю не порушували відповідного законодавства. На відміну від губернської адміністрації, дума зовсім була позбавлена можливості достроково відправляти членів управи у відставку. На підставі ст.67 Миського положення 1892 р. голова міг зняти це питання з порядку денного, після чого усі дії гласних що до його вирішення втрачали юридичне підґрунтя і визнавалися незаконними [2].

Керівництво управи за свої протиправні дії могло бути притягнуто також і до цивільної відповідальності. Її юридичною підставою було визнання цих посадових осіб державними службовцями. Статут цивільного судочинства передбачав як колективну, так і персональну відповідальність голови та членів управи за шкоду, що була вчинена ними під час виконання службових обов'язків (ст.1330/1) [15]. Розгляд зазначених справ мав певні особливості, що знайшли своє відображення у статтях 1330/2 – 1330/5 вказаного статуту [15]. Так, позови на дії миських голів і членів управ у термін від трьох до шести місяців направлялися до окружної судової палати для розгляду у спеціально створеному для цього особливому присутстві. До нього, поряд з головою суду, віце – губернатором, та двома членами суду,

замість чинів казенного управління запрошувалися: повітовий предводитель дворянства або голова губерньської земської управи (якщо на підставі ст.174. Закону про стани у губернії не проводилися дворянські вибори), а також член управи, призначений думою для тимчасового виконання обов'язків міського голови [15]. Такий склад особового присутствія створював умови для здійснення безпосереднього контролю за судовою процедурою і неформального тиску з боку адміністрації, як на учасників судового процесу, так і на суддів. І все ж, говорячи про цивільну відповідальність цієї категорії службовців, треба зазначити, що подібні позови на практиці були нечастим явищем. Наприклад, у фонді №60 Державного архіву Луганської області, де зібрані матеріали, що стосуються діяльності міського самоврядування, автор не знайшов жодного такого факту. Навіть у вже згаданій справі члена управи Добрикіна, Луганська міська дума, беручи до відома копію вироку Харківської судової палати від 4-6 березня 1904 р., доручила управі розтратену суму грошей «віднести у витрати» [16, арк.13]. Тобто, під час розгляду означеної кримінальної справи до винного не було висунуто цивільного позову щодо відшкодування завданих збитків. Це можна пояснити тільки тим, що голова і члени управи, користуючись своєю владою в органах самоврядування міста, мали можливість навіть у таких ситуаціях впливати на волевиявлення гласних, захищаючи власні інтереси постановами думи. Тому мешканці міста, права яких було порушено діями посадовців управи, зверталися до суду з позовом не на них (і це зрозуміло), а на думу. Але шанси виграти справу були не великі. По-перше, фінансові можливості міських установ були значно більшими, ніж у пересічних городян, і це дозволяло самоврядуванню залучати до розгляду справи кваліфікованих фахівців (присяжних повірених), а, по-друге, правильне з формальної точки зору рішення суду майже неможливо було оскаржити у апеляційній інстанції. Навіть у випадку програшу (хоча це і траплялося досить рідко) голова та члени управи мали можливість вийти «сухими з води» – відшкодування збитків, заподіяних їхніми протиправними діями, робилося вже з міського бюджету.

Міське положення 1892 р. надавало думі лише незначні можливості впливу на міського голову та членів управи. Та й ті були обставлені рядом формальностей. Наприклад, під час розгляду у думі питань про відповідальність означених осіб для законності засідання необхідний був кворум присутніх: в містах, де кількість гласних не перевищувала 40 осіб, – не менш як 2/3, а в інших містах – не менше половини від загальної кількості гласних. При цьому рішення повинно було бути прийнятим більшістю 2/3 гласних, що узяли участь у засіданні (ст.ст.70, 71 Міського положення 1892 р.) [2]. Головуючи у думі, беручи участь у її засіданнях, голова та члени управи мали можливість безпосередньо тиснути на гласних під час прийняття рішень. За ст. 120 Міського положення 1892 р. голова, члени управи та секретар у повному складі усувалися від участі у засіданнях думи у наступних випадках: під час вирішення питань про призначення ним заробітної платні та її розміру, а також про наслідки результатів ревізії звітів управи. Крім цього, за ст.122 Міського положення 1892 р. губернатор, перед тим як

дати дозвіл голові на щорічну місячну відпустку, виходив з офіційним запитом до думи з цього приводу [2] (за Миським положенням 1870 року губернатора тільки інформували про відпустку). Якщо у останньої не було заперечень, то голова міг розраховувати на позитивне вирішення питання [17, арк.8]. Проте згода думи могла бути проігнорована губернатором і відпустка не відбутися (Указ Сенату від 17 травня 1912 р., № 6074) [6, с.417]. Усім іншим посадовим особам таке право надавалося виключно управою.

Таким чином, Миським положенням 1892 р. дума була перетворена певним чином у зняряддя у руках губернської влади. Правовий статус голови та членів управи характеризувався наступними особливостями. З одного боку, вони були повністю підпорядковані губернській адміністрації, поставлені під її жорсткий контроль, а з іншого, означені посадовці не розірвали свого тісного організаційного та юридичного зв'язку з місцевими громадами. Це виявилось, насамперед, у своєрідному характері заміщення вакантних посад, який передбачав поєднання виборного начала з призначенням на певний, порівняно короткий проміжок часу, а також у всестановому характері цих посад (але за умов наявності виборчого цензу), а також в особливостях призначення заробітної плати та пенсійного забезпечення.

Список літератури: 1. История России в XIX веке. Б.м., Б. г. Т. 5: Эпоха реакции. 2. Городовое положение // Свод законов Российской империи. СПб, 1892. 3. Державний архів Луганської області (далі – ДАЛО), Ф.60. Оп.1. Спр.15. 4. ДАЛО. Ф.60. Оп.1. Спр.27. 5. Ярмиш О.Н., Головка О.М. Харківське міське самоврядування на зламі століть: XIX–XX і XX–XXI. Досвід історії та сучасності. Монографія. Х., 2004. 6. Мыш М.И. Городовое Положение 11 июня 1892 года с относящимися к нему Узаконениями, Судебными и Правительственными разъяснениями. П., 1915. 7. Немчинов В.И. Городское самоуправление по действующему законодательству. М., 1912. 8. ДАЛО. Ф.60. Оп.1. Спр.9. 9. ДАЛО. Ф.60. Оп.1. Спр.25. 10. ДАЛО. Ф.60. Оп. 1. Спр. 3. 11. ДАЛО. Ф.60. Оп.1. Спр.1. 12. Донецкая жизнь. 1910. 6 июня. № 188. 13. Семёнов Д. Д. Городское самоуправление. Очерки и опыты. СПб, 1901. 14. Михайловский А.Г. Реформа городского самоуправления в России. М., 1908. 15. Устав гражданского судопроизводства // Свод законов Российской империи. СПб, 1892. 16. ДАЛО. Ф.60. Оп.1. Спр.6. 17. ДАЛО. Ф.60. Оп.1. Спр.24.

Надійшла до редколегії 30.08.05

М.Е. Домановська

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ІСНУВАННЯ РУСЬКО-ВІЗАНТІЙСЬКИХ ДОГОВОРІВ У ІХ СТ.

Вивчаючи історію права та дипломатії Київської Русі, науковці декілька десятиліть тому висловили припущення, що перші русько-візантійські мирні угоди було укладено не в X ст., а ще у IX ст. У переважній більшості випадків мова йшла про гіпотетичний мирний договір, підписаний в результаті відомого переможного походу русів на Константинополь у 860 р. При цьому конкретних аргументів на користь висунутого припущення зазвичай не наводилося, і мало не єдиним "переконаливим" доказом були посилення на вірогідність існування такої угоди в контексті політичної ситуа-